

A Critical Investigation into the Content of *Rahleh Ma Al-Farsiya* Based on Indicators of Developing Educational Content for Persian-Speaking Students of Arabic Language

Sajjad Esmaili*

Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.
esmaili@HUM.ikiu.ac.ir

Extended Abstract:

Persian language education centers in Iran have made efforts to develop and improve Persian language education curricula, especially the production of standard educational content. They have also presented works in this field, but most of the works in this field are general and do not suit the diverse linguistic needs of Persian language learners. Some educational books are designed without considering the level of learners, linguistic elements of the target language, expected language skills, type of educational content, and cultural indicators. One of the educational books for Persian-speaking Arabs who are learning Persian in recent years is the two-volume book "*Rihlah Ma Al-Farsiya*". Although this book has video files and is designed based on different situations, it seems that it has not been written in accordance with some indicators of the preparation of foreign language educational content. The aim of this research was to introduce this book, analyze its content based on the indicators of preparing the content of foreign language teaching books, and finally, according to these indicators, provide suggestions for improving the content of this book and similar books. To achieve the goals of this research, the following questions were considered:

1. Based on the basics of foreign language education, what are the indicators of educational content for Arabic speakers who learn Persian?
2. How is the book "*Rihlah Ma Al-Farsiya*" in terms of educational content indicators for Arab speakers who learn Persian?

To carry out this research, descriptive-analytical and qualitative content analysis techniques were used. In this way, first by referring to the sources related to the indicators of the preparation of educational content of foreign languages, five essential indicators in the preparation of educational content (including assessment of needs and attention to the level - type of educational content, language skills, linguistic elements, and culture) were extracted in the form of a checklist made by the researcher, and then the aforementioned book was analyzed based on those indicators. Of course, the validity

***Cite this article:** Esmaili, S. (2022). Indicators for preparing educational content for Persian-speaking students based on the basics of foreign language teaching (with emphasis on analyzing the content of the book "*Rahleh Ma Al-Farsiya*"). *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, Vol. 11, No. 1 (Tome 23), April 2022, 75-98
DOI: 10.30479/JTPSOL.2022.17339.1589

Received on: 14/06/2022

Accepted on: 20/09/2022

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

of the mentioned checklist was also confirmed by two expert professors in the field of language education.

The findings of this research were in accordance with the research questions:

With regard to the first research question, the findings showed that it is necessary to consider five indicators of "linguistic needs and attention to levels", "linguistic skills", "linguistic elements", "type of educational content" and "culture" to prepare the educational content of Persian language teaching books for Arab speakers.

Concerning the second research question, the results showed that in terms of paying attention to the language needs of the learners and determining their level, this book is at the basic language levels (level 1-3) and is not suitable for teaching at an advanced level because it only deals with the basic and essential topics of Persian grammar such as recognizing the tenses of verbs and most of the vocabulary, and the selected sentences in the book are related to the needs and daily situations of human life, such as "asking about status, shopping, going to the bank, etc." In terms of paying attention to the "language skills" index, this book pays the most attention to strengthening speaking and listening skills because each lesson contains two conversations along with video files. In the selection of content, the book "Rahleh Ma'al Farsiyya" has mostly followed situation-oriented content among the six types of content (structure-oriented, concept-oriented, situation-oriented, skill-oriented, task-oriented, and topic-oriented). Based on the table of contents of the book, it could be figured out that each lesson includes a situation from everyday life (for example: in the bank, in the gym, in the vegetable market, etc.). In terms of dealing with language skills, this book has paid attention to all four language skills to the extent of meeting the language needs of elementary-level learners. However, more attention has been paid to strengthening some skills, such as listening and speaking skills, because each lesson contains two audio-video conversations that help a lot strengthen the listening and speaking skills of the learners. This book, from the point of view of paying attention to the linguistic elements in the three sections of "vocabulary", "grammar" and "pronunciation", has been done in such a way that in the vocabulary section, most of the words are suitable for the level of beginner learners, in a sensory way and related to everyday situations, and the exercises related to vocabulary strengthening are also presented based on the comparative approach, the discovery of semantic relationships and synonyms. In the grammar section, grammar tips which are suitable for beginner levels are not provided at the end of each lesson, regardless of language roles and situations. Furthermore, the category of pronunciation of letters has not been given special attention, and criteria such as the simplicity of pronunciation, the shortness of the word in terms of the number of phonemes and syllables, have not been considered. In this book, in terms of paying attention to the category of "culture" in the two parts of macro and micro cultural elements, some cultural indicators have been given a lot of attention. The most important macro-cultural indicators included in this book are artistic, geographical, historical, and literary indicators; indicators such as religious beliefs, daily life and family issues, interpersonal relationships, and food are also among the most important intellectual cultural indicators that are included in this book.

Keywords: Persian language teaching, educational content, Arab-speakers, Rihlah Ma Al-Farsiya.

کاوشی آسیب‌شناسانه در محتوای کتاب رحله مع الفارسیه براساس شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان (پژوهشی)

سجاد اسماعیلی*

نویسنده مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
esmaili@HUM.ikiu.ac.ir

چکیده

امروزه تهیه محتوای آموزشی متناسب با نیازهای فارسی‌آموزان عرب‌زبان تبدیل به یکی از دغدغه‌های اساسی طراحان منابع آموزشی شده است. بنابر یافته‌های پژوهش‌های پیشین، بیشتر کتاب‌های تألیفی برای آموزش زبان فارسی، مبتنی بر استانداردهای آموزش زبان خارجی نیست و گاه دارای ضعف در چینش مطالب، توجه اندک به عناصر فرهنگی و بینافرهنگی و عدم تقویت همزمان مهارت‌های زبانی و .. هستند. بنابراین، این جستار بر آن است با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و مراجعه به مبانی تهیه محتوای آموزش زبان خارجی ضمن ارائه شاخص‌های ضروری تألیف کتب آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان، به نقد و بررسی یکی از کتاب‌های دوجلدی آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان با عنوان «رحله مع الفارسیه» اثر «مسعود فکری و سیدعلی ابوطالبی» بپردازد. یافته‌های این پژوهش نشان داد کتاب مذکور اگرچه سعی بر تقویت مهارت شنیداری و گفتاری فارسی‌آموزان دارد؛ اما کاستی‌هایی همچون عدم توجه به سطوح زبانی پیشرفته و غفلت از برخی عناصر زبانی همچون تلفظ حروف دارد و ضرورت دارد کتاب از این جنبه‌ها مورد بازنگری اساسی قرار گیرد. توجه به مهارت «خواندن» به‌منظور تقویت تلفظ و درک مطلب فراگیران، افزودن بخشی خاص برای تلفظ حروف فارسی به‌ویژه حروف دشوار و توجه به گنجاندن شاخص‌های فرهنگی کلان و خرد در کتاب از جمله پیشنهاد‌های کاربردی برای بهبود محتوای کتاب مذکور است.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان فارسی، محتوای آموزشی، عرب‌زبانان، رحله مع الفارسیه.

* استناد: اسماعیلی. (۱۴۰۱)، کاوشی آسیب‌شناسانه در محتوای کتاب رحله مع الفارسیه براساس شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان. پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال یازدهم، شماره‌ی اول (پیاپی ۲۳)، بهار و تابستان ۱۴۰۱، ۷۵-۹۸

شناسه دیجیتال (DOI): 10.30479/JTPSOL.2022.17339.1589

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۲۴

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱. مقدمه و مسئله پژوهش

امروزه به تبع تنوع نیازهای بشر در حوزه علم و فناوری، برنامه‌های درسی نیز دست‌خوش تحولات اساسی شده است و همین امر منجر به تحول محتوای آموزشی در سطوح مختلف توسط مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها شده است. در سال‌های اخیر، برنامه‌های آموزش زبان‌های خارجی به‌ویژه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان نیز مسیر تغییر و توسعه را در پیش گرفته است و محققان بسیاری به انجام پژوهش‌هایی در این حوزه دست زده‌اند؛ ولی متأسفانه مشکلات بسیاری در حوزه تهیه محتوای آموزشی استاندارد برای تدریس زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان به‌ویژه عرب‌زبانان احساس می‌شود. بنابراین ضروری است که با بهره‌گیری از تجارب پژوهشی پیشین داخلی و خارجی، مسیر توسعه و تکامل محتوای آموزشی مورد توجه قرار گیرد.

مراکز آموزش زبان فارسی در ایران، تلاش‌هایی به‌منظور توسعه و بهبود برنامه‌های درسی آموزش زبان فارسی به‌ویژه تولید محتوای استاندارد آموزشی کرده‌اند و تألیفاتی نیز در این حوزه ارائه داده‌اند. با این وجود، اغلب تألیفات این حوزه، جنبه عمومی داشته و متناسب با نیازهای زبانی متنوع فراگیران زبان فارسی نیست؛ به طوری که برخی از کتاب‌های آموزشی، بدون در نظر گرفتن سطح زبان‌آموزان، عناصر زبانی زبان مقصد، مهارت‌های زبانی مورد انتظار، نوع محتوای آموزشی و شاخص‌های فرهنگی طراحی شده‌اند. یکی از کتاب‌های آموزشی که برای عرب‌زبانان فارسی‌آموز در سال‌های اخیر توسط انتشارات شبکه جهانی الکوثر تألیف شده است، کتاب *دوجلدی «رحله مع الفارسیه»* است. این کتاب اگرچه دارای فایل‌های ویدئویی است و براساس موقعیت‌های مختلف طراحی شده است، به نظر می‌رسد متناسب با برخی از شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی زبان خارجی تألیف نشده است. جستار پیش رو بر آن است تا ضمن معرفی این کتاب، به تحلیل محتوای آن براساس شاخص‌های تهیه محتوای آموزش زبان خارجی پردازد و در نهایت، با توجه به همین شاخص‌ها، پیشنهادهایی برای بهبود محتوای این کتاب و کتاب‌های مشابه ارائه کند. به‌منظور تحقق اهداف این جستار، پرسش‌هایی به شرح زیر در نظر گرفته شده است:

۱. شاخص‌های محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان براساس مبانی آموزش زبان خارجی

چيست؟

۲. وضعیت کتاب «*رحله مع الفارسیه*» از لحاظ دربرداشتن شاخص‌های محتوای آموزشی زبان فارسی

برای عرب‌زبانان چگونه است؟

۲. چهارچوب نظری

۲.۱. کتاب *رحله مع الفارسیه* در یک نگاه

کتاب «رحله مع الفارسیه» (سفری با زبان فارسی) مجموعه‌ای است دوجلدی نوشته مسعود فکری و سیدعلی ابوطالبی که انتشارات شبکه جهانی الکوثر آن را چاپ کرده است. بنابر نظر نویسندگان، این کتاب به علت اهمیت آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و تقارب فرهنگی و زبانی دو زبان عربی و فارسی تألیف شده است. ویژگی‌های این کتاب عبارت است از:

۱. در برداشتن فایل‌های ویدئویی (فیلم)؛ ۲. در نظرگرفتن زبان عربی به‌عنوان زبان واسطه به جهت نزدیک ساختن مفاهیم زبان فارسی برای عرب‌زبانان؛ ۳. پرداختن به سرگرمی و تنوع در محتوای فیلم‌ها و ارائه تمرین به جهت ایجاد انگیزه برای فراگیری زبان فارسی؛ ۴. تلفیق میان زبان محاوره‌ای و زبان دستوری یا رسمی به‌منظور بهره‌مندی فراگیر از آموزش ساختار صحیح زبان؛ ۵. استفاده از عناصر فرهنگی زبان فارسی (فکری و ابوطالبی، ۱۳۹۱: مقدمه).

۲.۲. آموزش زبان فارسی برای اهداف ویژه

امروز مقوله «آموزش زبان برای اهداف ویژه» به یکی از دغدغه‌های مهم متخصصان حوزه آموزش زبان تبدیل شده است و به همین علت بخش قابل توجهی از فعالیت‌های پژوهشی حوزه آموزش زبان در ایران را به خود اختصاص داده است. وضعیت کنونی آموزش زبان برای اهداف ویژه نشان می‌دهد که مهم‌ترین هدف از آموزش زبان برای اهداف ویژه، فراگرفتن مهارت‌های زبانی به‌ویژه مهارت خواندن، صحبت کردن و نوشتن برای ورود به رشته‌های تخصصی است.

مطالعات نشان می‌دهد از میان عوامل مختلفی که در تحقق اهداف آموزش زبان خارجی نقش دارد، نیازسنجی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. محققانی همچون هاجینستون و واترز (۱۹۹۶)، جردن (۱۹۹۷)، رایبسون (۱۹۹۰)، براون (۱۹۹۵) و ریچاردز (۲۰۰۹) نیازسنجی را گام ابتدایی و اصلی در طراحی هر برنامه آموزشی می‌دانند. ریچاردز معتقد است «توجه به مرتبط‌ساختن یک دوره آموزش زبان با نیازهای زبان‌آموزان منجر به ظهور جنبش آموزش زبان برای اهداف خاص شد» (غریبی، ۱۳۹۲: ۳۵ به نقل از ریچاردز، ۲۰۰۹: ۲۸). بی‌شک درک نیازهای زبانی فراگیران در انتخاب و تدوین کتاب‌های آموزشی زبان‌های تخصصی، روش‌های آموزش، برنامه‌ریزی درسی و آزمون‌سازی نیز اثرگذار است (ملکی و کاظمی، ۱۳۸۹: ۴۹-۵۵). به گفته براون (۲۰۰۹) بعد از سنجش نیازها است که می‌توان به فکر تدوین مواد آموزشی و فعالیت‌های یادگیری،

آزمون‌ها و راهبردهای ارزیابی فکر کرد. نیازهای زبانی فراگیران، به دو دسته نیازهای دانشگاهی و نیازهای حرفه‌ای تقسیم می‌شود که در صورت برآورده‌نشدن نیازهای دانشگاهی، نیازهای حرفه‌ای نیز برآورده نمی‌شود (ملکی و کاظمی، ۱۳۸۹: ۵۰).

در ارتباط با نیازهای زبانی فراگیران زبان‌های خارجی سه دیدگاه اصلی وجود دارد. دیدگاه اول برای واژگان تخصصی و دستور زبان اهمیت کلیدی قائل است. دیدگاه دوم بر این باور است که مسائل فرازبانی، افزون‌بر واژگان و ساختار باید مورد توجه قرار گیرد. این گروه به‌طورکلی دیدگاهی مهارتی به آموزش زبان دارند و معتقدند که در خواندن متون علاوه‌بر آموزش واژگان و دستور زبان، مهارت‌های خواندن نیز باید مورد توجه خاص قرار گیرند. دیدگاه سوم بر این باور است که طراحی دوره‌های آموزش زبان برای اهداف ویژه باید به ویژگی‌های فراگیران از نظر روان‌شناختی و راهبردهای یادگیری و نیز به فواید کلی یادگیری توجه خاص شود (اکبری، ۱۳۹۵: ۳ به نقل از: Wen, Johnson, 1997 و Widdowson, 1998 و Spack, 1988). همچنین، برخی از متخصصان حوزه آموزش زبان این عقیده را دارند که در آموزش زبان برای اهداف ویژه باید علاوه‌بر در نظر گرفتن عوامل فوق به دو عامل «موقعیت‌های ضروری یادگیری» و «ویژگی‌های فرهنگی فراگیران» نیز توجه شود (طعیمه، ۱۹۸۲).

با توجه به اینکه مهم‌ترین هدف فراگیران زبان فارسی از یادگیری این زبان، فراگرفتن مهارت‌های خواندن، صحبت کردن و نوشتن یا همان کسب مهارت‌های لازم برای ورود به رشته‌های تخصصی دانشگاهی است. بنابراین، محتوای آموزشی تألیفی در این زمینه نیز باید هم‌سو با نیازهایی از جمله نیازهای واژگانی و دستور زبانی، فرازبانی مثل رشد مهارت‌های زبانی و نیازهای فرهنگی طراحی شود.

۳. پیشینه پژوهش

در حوزه نقد و بررسی مواد آموزشی به‌ویژه کتب مربوط به آموزش زبان برای اهداف ویژه، کتاب‌های زیادی مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته‌اند. محمدی (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی مبانی رویکردی در تألیف کتاب دانشگاهی «مکالمه زبان عربی» براساس اصول آموزش زبان خارجی پرداخته است و مهم‌ترین مبانی تألیف کتاب دانشگاهی مثل نیازسنجی، رویکرد اهداف، نوع محتوا و عناصر زبانی را بررسی کرده است. در پژوهشی دیگر (۱۳۹۵) به نقد یکی از کتاب‌های حوزه آموزش زبان عربی به غیرعرب‌زبانان به نام «العربیه بین یدیک» براساس اصول آموزش زبان خارجی پرداخته است.

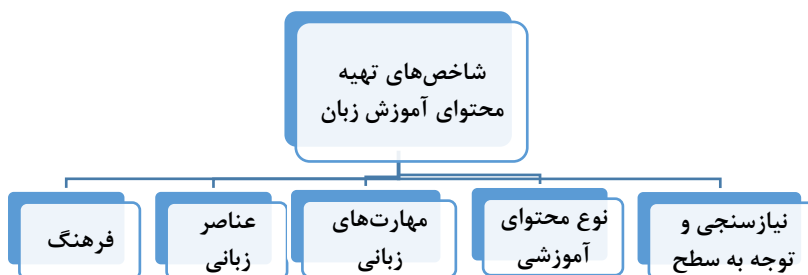
در میان پژوهش‌های مربوط به آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، منابع آموزشی این حوزه تاکنون از زوایای مختلف مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته‌اند؛ به‌عنوان مثال، رضاخانی (۱۳۸۵) مجموعه «فارسی بیاموزیم» را از منظر فرانش بینافردی دستور نقش‌گرای هلیدی بررسی کرده است. جهانگردی و دیگران (۱۳۹۵) در

پژوهش «واژه در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان: پژوهشی پیکره‌بنیاد» به سنجش میزان هم‌پوشانی واژگان ارائه‌شده در کتب آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان با پرسامدترین واژه‌های زبان فارسی پرداخته‌اند. همچنین، در حوزه نیازهای زبان فراگیران زبان‌های دوم پژوهش‌هایی در زبان عربی و فارسی انجام شده است؛ به‌عنوان مثال، متقی‌زاده (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «نیازهای کاربردی زبان برای فراگیران زبان عربی غیر اهل زبان» مهم‌ترین نیازهای فراگیران زبان عربی غیر اهل زبان را در چهار حوزه اصوات، واژگان، ترکیب‌ها و جمله بیان کرده است. افسانه غریبی (۱۳۹۲) در پژوهشی خاص، چهارچوبی پنج‌سطحی در سه حوزه دستور، واژه و کارکرد، برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان ارائه کرده است و در هر سطح، به معرفی بخشی از نیازهای زبان‌آموزان پرداخته است.

تأمل در پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تهیه کتاب‌های آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان، ضرورتی انکارناپذیر در فرآیند یاددهی-یادگیری است و نقد و بررسی کتاب‌های تألیف‌شده در این زمینه، گامی در جهت بهبود کیفیت این کتاب‌ها و تهیه کتاب‌های جدید براساس مبانی آموزش زبان خارجی است. بنابراین، جستار حاضر به‌خاطر ارائه شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان براساس مبانی آموزش زبان خارجی و همچنین، نقد کتاب *رحله مع الفارسیه* بر مبنای همین شاخص‌ها دارای نوآوری است. شایان ذکر است این جستار به‌منظور افزایش غنای مبانی نظری خویش، از یافته‌های جستارهای پیشین نیز بهره گرفته است.

۴. روش‌شناسی پژوهش

به‌منظور انجام این جستار از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و تکنیک تحلیل محتوای کیفی بهره گرفته شد؛ به‌این ترتیب که ابتدا با مراجعه به منابع مربوط به شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی زبان‌های خارجی، پنج شاخص ضروری در تهیه محتوای آموزشی (قابل ملاحظه در شکل ۱)، به‌صورت چک‌لیستی محقق‌ساخته استخراج و سپس به تحلیل کتاب مذکور براساس آن شاخص‌ها پرداخته شد؛ البته روایی چک‌لیست مذکور نیز از سوی دو استاد متخصص حوزه آموزش زبان مورد تأیید قرار گرفت.

شکل ۱. شاخص‌های تهیه محتوای آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان

شایان ذکر است الگوی ارزیابی کتاب اشاره‌شده برگرفته از پژوهش‌های محمدی (۱۳۹۵) و محمدی و نظری (۱۳۹۸) است؛ زیرا هدف از ارزیابی کتاب *رحله مع الفارسیه* بررسی کیفی محتوای آن از لحاظ توجه به شاخص‌های تهیه کتاب آموزش زبان است نه تحلیل تک‌تک کلمات و جملات. بنابراین، نه تنها ارائه کمی داده‌ها نیاز نیست؛ بلکه تحلیل الگوی حاکم بر کتاب از لحاظ پرداختن به شاخص‌های تهیه محتوای کتاب آموزش زبان برای وصول به هدف اصلی پژوهش کفایت می‌کند.

۵. ارائه و واکاوی داده‌ها

در این بخش از پژوهش، ابتدا مهم‌ترین شاخص‌های مطرح‌شده برای تهیه محتوای آموزشی زبان فارسی براساس مبانی آموزش زبان خارجی معرفی و سپس محتوای کتاب *رحله مع الفارسیه* براساس همین شاخص‌ها تحلیل کیفی می‌شود.

۵.۱. نیازسنجی و توجه به سطح

بنابر یافته‌های محققان، نیازسنجی در حوزه آموزش زبان برای اهداف ویژه اهمیت بالایی دارد؛ زیرا نیاز است که ضرورت توجه به سایر عناصر آموزشی مثل در نظر گرفتن سطوح فراگیران، تهیه محتوا و ... را توجیه می‌کند. در نظر گرفتن سطح فراگیران، یکی از اصول بنیادین در تهیه هر برنامه درسی است. بی‌شک تهیه محتوای آموزشی زبان فارسی برای غیرفارسی‌زبانان نیز مستلزم در نظر گرفتن نیازها و سطح فراگیران است. نیازهای زبانی عرب‌زبانان برای آموختن زبان فارسی منحصر به چند موقعیت ابتدایی مثل «احوال‌پرسی، رفتن به بازار، خرید و ...» نمی‌شود؛ بلکه آنها به توانش زبانی در سطوح مختلف نیازمندند.

درباره سطوح مختلف یادگیری زبان‌ها، «برنامه جامع مشترک اتحادیه اروپا» سطوح یادگیری زبان را در شش سطح سه‌مرحله‌ای معرفی کرده است. مرحله مقدماتی، «به‌کارگیری اولیه زبان» در دو سطح (A1 و A2) است. مرحله میانی، «به‌کارگیری ذاتی زبان» در دو سطح (B1 و B2) است. مرحله پیشرفته، «به‌کارگیری مسلط زبان» در دو سطح (C1 و C2) است (مجلس اروپا، ۲۰۰۸)؛ اما افسانه‌گرایی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «واکاوی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان: معرفی انگاره‌ای عملیاتی و سطح‌بندی نیازها» یک چهارچوب پنج‌سطحی در سه حوزه «دستور زبان»، «واژگان» و «کارکرد ارتباطی زبان» برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان ارائه کرده است. او در هر سطح یک دسته از نیازهای زبان‌آموزان را که مرتبط با نیازهای آنها در محیط زبان مقصد است، به شرح زیر معرفی کرده است:

- سطح ۱: فراگیری ارکان اصلی جمله، مفاهیم بنیادی شناختی، کارکردهای حیاتی (ارتباطی-برونی)؛

در این سطح نیاز است که زبان‌آموز در حوزه دستور زبان، فقط نکات دستوری اساسی همچون تلفظ حروف، زمان افعال و ... در حوزه واژگان، واژگان و اصطلاحات پربسامد پیرامونی همچون رنگ‌ها، اندازه‌ها، فاصله و زمان و در حوزه کارکردهای ارتباطی زبان، کارکردهای زبانی مرتبط با محیط زندگی، تحصیل و اطرافیان را بیاموزد؛ مواردی همچون امور روزمره زندگی، کسب اطلاعات ضروری درباره افراد، تأمین مایحتاج، برقراری ارتباط اولیه در حد آشنایی با افراد.

- سطح ۲: ساختارهای پیچیده، اطلاعات عمومی، کارکردهای توصیفی؛

در این سطح نیاز است که زبان‌آموز در حوزه دستور زبان، نکات دستوری با ساختارهای پیچیده‌تر؛ مثل جمله‌های مرکب، جملات شرطی، افعال لازم و متعدی، در حوزه واژگان، کلمات سطح دوم مرتبط با اطلاعات عمومی درباره محیط زندگی و در حوزه کارکرد ارتباطی زبان، ویژگی‌های یک مکان اعم از نام‌ها، موقعیت‌های جغرافیایی، آب‌وهوا و شرایط سفر را بیاموزد و همچنین، خواسته‌های خود به دیگران را بیان کند و درباره علت امور توضیح بدهد.

- سطح ۳: ساختارهای پس‌نیاز، تصمیم‌ها و مشکلات و کارکردهای عاطفی (ارتباطی-درونی)؛

در این سطح نیاز است که زبان‌آموز در حوزه دستور زبان، نکات دستوری پیچیده‌تری مثل جملات سببی، مفهوم مجهول، موصولی‌سازی و گذشته بعید و ... در حوزه واژگان، کلمات مرتبط با مشکلات، تصمیم‌های اساسی، اطلاعات کلی درباره امور، سرگرمی‌ها و علاقه‌مندی‌ها مانند فیلم و موسیقی و در حوزه کارکرد ارتباطی زبان، مفاهیمی مثل ازدواج، فارغ‌التحصیلی، سفرهای مهم و آشنایی با مشاغل، پرسیدن و دادن آدرس، گرفتن اطلاعات تلفن، رزرو هتل، قرار ملاقات و بیان ایده‌های فردی را فراگیرد.

- سطح ۴: ارکان فرعی جمله، سفر و وسیله‌ها، سفر و توانمندی‌ها؛

در این سطح نیاز است که زبان‌آموز در حوزه دستور زبان، نکات دستوری مرتبط با افزوده‌ها، قیده‌ها، انواع دیگری از جملات شرطی و ساختارهای کم‌بسامد یا پیچیده زبان فارسی، در حوزه واژگان، کلمات مرتبط با محیط فیزیکی زبان دوم مثل واژگان کاربردی در انتخاب محل سکونت، شیوه رفت‌وآمد، انتخاب وسیله‌های زندگی و سفر و در حوزه کارکرد ارتباطی زبان صحبت از رشته‌های دانشگاهی، مهارت‌ها، توانمندی‌ها و آگاهی از برنامه‌ریزی برای سفر را فراگیرد.

- سطح ۵: مکمل‌ها، کم‌بسامدها، ترکیبی‌ها؛

در این سطح نیاز است که زبان‌آموز به تکرار سطوح قبلی بپردازد و بتواند در حوزه دستور زبان ساختارهای دستوری مهم زبان فارسی را در ذهن خود نهادینه کند، در حوزه واژگان با انواع صفت‌های بیانی، جمع صفت نیز آشنا شود و در حوزه کارکرد ارتباطی زبان بتواند سخنرانی‌های بلند داشته باشد و بتواند احساسات خود درباره موضوعات مختلف را بیان کند.

به‌منظور تبیین سطح‌بندی کتاب «*رحله مع الفارسیه*» موضوعات واردشده در کتاب از لحاظ پرداختن به مولفه‌های سه‌گانه هر سطح یعنی «دستور زبان»، «واژگان» و «کارکرد ارتباطی زبان» مورد بررسی قرار گرفت و نتایج گواه این بود که موضوعات دروس کتاب «*رحله مع الفارسیه*» نشان می‌دهد که مطالب ارائه‌شده مبتنی بر سطح‌بندی اشاره‌شده نیست و دروس به‌ترتیب سطوح زبانی پنج‌گانه ارائه نشده است؛ مثلاً در درس سوم کتاب، به موقعیت «صبح بخیر» و واژگان مربوط به آن پرداخته شده است؛ ولی به یکباره در درس پنجم به موضوع «اطلاعات فردی» پرداخته شده است و سپس در درس ششم وارد موضوع «سینما» شده است و یا در درس یازدهم به موضوع «در بنگاه» پرداخته شده است. در جلد دوم کتاب که اساساً نویسنده باید به مباحث مربوط به سطوح پایانی بپردازد، گاه به طرح موضوعاتی از سطوح آغازین مثل بیان موقعیت «دفتر خدمات مسافری» و «شناخت ایران» پرداخته است. این مثال‌ها نشان می‌دهد که کتاب از حیث توجه به سطح‌بندی پنج‌گانه ضعف اساسی دارد و مطالب کاملاً به‌صورت پراکنده ارائه شده است.

نکته دیگر اینکه این کتاب در بخش «حوارها (گفت‌وگوها)»، سطح زبان‌آموز هرگز رعایت نشده است؛ مثلاً در درس اول در گفت‌وگوی دوم، بعد از اینکه نقش‌های مربوط به موقعیت «احوال‌پرسی» مثل «سلام علیکم، حالت چطور است؟» ارائه می‌شود و دو نفر به معرفی خود و دیگران می‌پردازند، نقش‌های زبانی وارد سطح دیگری می‌شود و جملات بسیار پیچیده می‌شوند؛ مثلاً جملاتی مثل: «اتفاقاً شبکه‌الکوتر که یک شبکه ایرانی به زبان عربی است، به‌تازگی قرار است برنامه‌ای راجع به آموزش زبان فارسی پخش کند، من فکر می‌کنم که برای حسن جان مفید باشد» ارائه می‌شود که چنین جملاتی بنابر مفاد سطوح پنج‌گانه زبانی در قالب سطوح پایانی قرار می‌گیرد؛ چون دارای ساختار دستوری پیچیده مثل جملات موصولی (که یک شبکه ...) است و همچنین، واژگان انتخابی (شبکه، به‌تازگی، پخش می‌کند) نیز فراتر از یک زبان‌آموز مبتدی است.

نکته دیگر اینکه در دروس آغازین کتاب، بعد از گفت‌وگوها تمرین‌هایی در قالب درک مطلب آورده شده است که برخی سؤال‌های این تمرین‌ها متناسب با سطوح زبانی فارسی‌آموزان مبتدی نیست؛ به‌عنوان مثال، در درس دوم سؤال شده است که: «چرا حسن فارسی را زود یاد می‌گیرد؟» این سؤال از دو حیث متناسب با سطح زبان‌آموز مبتدی نیست؛ اول اینکه پاسخ به آن نیاز به درک محتوای کلی گفت‌وگوها دارد و دوم اینکه برای پاسخ به آن باید از واژگانی مثل «داشتن انگیزه، پشتکار و...» که جزء مفاهیم انتزاعی و ذهنی است، استفاده شود.

به‌طور کلی، کتاب *رحله مع الفارسیه* را نمی‌توان نماینده یکی از سطوح پنج‌گانه اشاره‌شده دانست؛ ولی با توجه به بسامد موقعیت‌های ارائه‌شده در این کتاب که عمدتاً پیرامون سطوح اولیه یادگیری زبانی است، شاید بتوان این کتاب را متناسب با سطوح اولیه (۱ تا ۳) دانست.

۵. ۲. نوع محتوای آموزشی

به‌طورطبیعی انتخاب نوع محتوای کتاب آموزشی باید بنابر اهداف کتاب انتخاب شود. طبق نظر کارل کرانک شش نوع محتوا برای آموزش زبان خارجی وجود دارد: محتوای ساختاری (رسمی)، محتوای مفهومی (نقشی)، محتوای موقعیتی، محتوای مهارتی، محتوای تکلیف‌محور و محتوای موضوعی (محمدی، ۱۳۹۵: ۳۵ به نقل از Krahnke, 1987).

محتوای ساختارمحور (رسمی): یعنی محتوایی که دارای مجموعه‌ای از ساختارهای دستوری زبان مثل اسم‌ها، فعل‌ها، صفت‌ها و مشتقات اینهاست (Krahnke, 1987: 10). از این نوع محتوا بیشتر در روش دستور-ترجمه استفاده می‌شود (طمیمه و دیگران، ۲۰۱۰: ۲۳۶).

در کتاب *رحله مع الفارسیه* اگرچه ارائه دروس براساس ساختارهای دستوری نیست؛ ولی در پایان هر درس، مباحث مربوط به دستور زبان فارسی با عنوان «دستور زبان» ارائه شده است که طبق نظر نگارندگان کتاب در مقدمه، این مباحث دستوری پیچیده نیستند. برخی از مباحث دستوری در بطن گفت‌وگوهای هر درس ارائه شده‌اند؛ مثلاً در درس دهم «در بازار میوه و تره‌بار» در گفت‌وگوی اول، مبحث حروف ربط در قالب چند جمله بیان می‌شود؛ البته بهتر بود که مباحث دستوری در قالب تمرین‌های بعد از هر حوار ارائه می‌شد.

محتوای مفهوم‌محور (نقشی): یعنی محتوایی که به مجموعه‌ای از نقش‌های زبانی یا مجموعه‌ای از مفاهیم برای تعبیر زبانی استفاده می‌شود. استفاده از نقش‌هایی مثل اطلاع‌دادن، اعلام موافقت، عذرخواهی کردن، درخواست‌دادن، قول دادن و مفاهیمی مثل اندازه، عمر، رنگ، زمان و ... (Krahnke, 1987: 10). در این نوع محتوا ترتیب دروس براساس نقش‌ها و مفاهیم زبانی است.

فهرست مطالب کتاب *رحله مع الفارسیه* نشان می‌دهد مطالب محتوا محور (نقش‌محور) نیستند؛ اما در هر درس در زیر موقعیت‌هایی مثل «در سینما» «در بازار» و ... به ارائه نقش‌های مختلف زبانی همچون درخواست‌دادن، قیمت گرفتن، کیفیت فیلم، موافقت کردن برای رفتن به خرید و ... می‌پردازد.

محتوای موقعیت‌محور: یعنی محتوایی که شامل مجموعه‌ای از موقعیت‌های ضروری واقعی در زبان مقصد باشد. هدف از این نوع محتوا، آموزش زبانی است که در موقعیت‌ها استفاده می‌شود؛ به‌عنوان مثال، ملاقات دندان‌پزشک، خرید یک کتاب از کتاب‌فروشی، دیدار یک دوست جدید، سؤال از آدرس در یک شهر جدید (Krahnke, 1987: 10). ترتیب دروس در این نوع محتوا براساس موقعیت‌هایی مثل «در خانه»، «در دانشگاه»، «در بازار»، «در فرودگاه»، «در هتل» و سایر موقعیت‌های کاربرد زبان ارائه می‌شود (محمدی، ۱۳۹۵: ۳۶).

مطالب کتاب «رحله مع الفارسیه» نیز نشان می‌دهد که این کتاب از این نوع محتوا تبعیت می‌کند. موقعیت‌هایی مثل «در بازار تره‌بار»، «در سینما»، «در تعمیرگاه»، «کنار رودخانه»، «ایران»، «دفتر خدمات مسافری»، «بسته پستی»، «در موزه»، «در ورزشگاه»، «زیارت» و... در این کتاب ذکر شده است.

محتوای مهارت‌محور: یعنی محتوایی که به مجموعه‌ای از توانایی‌هایی که در کاربرد زبان نقش دارند، تمرکز دارد. محتوای مهارت محور دربرگیرنده مجموعه‌ای از مهارت‌ها در کاربرد زبان مثل مهارت‌های گوش دادن به فایل‌های شنیداری، خواندن متن، نگارش متن، بیان شفاهی و سایر مهارت‌ها است (Krahnke, 1987: 10). با توجه به اهمیت زیاد گنجاندن مهارت‌های زبانی در کتب آموزش زبان، در بخشی مجزا از این مقاله، به چگونگی گنجاندن مهارت‌های زبانی در کتاب «*رحله مع الفارسیه*» پرداخته می‌شود.

محتوای تکلیف‌محور: یعنی مجموعه‌ای از تکلیف‌های پیچیده و هدفمند که زبان‌آموزان در خلال اجرای آنها زبان را به کار می‌برند. هر تکلیف دربرگیرنده مهارت‌ها یا جنبه‌های خاصی از زبان است. در این محتوا زبان‌آموزان باید بخشی از تکلیف را به صورت عملی کامل کنند. زبان‌آموزان برای انجام این تکلیف‌ها، نقش‌ها و مهارت‌هایی را به کار می‌برند که غالباً قابل پیش‌بینی نیست؛ برای مثال، زبان‌آموز دریافت یک شغل را درخواست و با کارفرما صحبت می‌کند و یا اطلاعات درباره یک خانه را از طریق تلفن می‌پرسد و یا اطلاعات یک فرم را تکمیل می‌کند (Krahnke, 1987: 11-12).

کتاب *رحله مع الفارسیه* اگرچه دارای تمرین‌هایی است؛ اما این تمرین‌ها متمرکز بر ایفای نقش‌های زبانی نیست و بیشتر بر تقویت مهارت درک مطلب و یا تصحیح خطاهای دستوری زبان‌آموزان تأکید دارند. بهتر است تمرین‌های کتاب مطابق با تمرین‌های برخی از کتب آموزش زبان به این شکل باشد که به گروهی از زبان‌آموزان بخشی از اطلاعات و به گروه دیگر بخش دیگر اطلاعات داده شود و از آنها خواسته شود که این اطلاعات را کامل کنند. «در این تکلیف زبان‌آموزان مجبور می‌شوند با یکدیگر صحبت کنند و از زبان استفاده کنند» (محمدی، ۱۳۹۵: ۳۸).

محتوای موضوع‌محور: هدف از این نوع محتوا آموزش برخی از مطالب و اطلاعات با استفاده از زبانی است که فراگیران آن را یاد می‌گیرند (Krahnke, 1987: 12). در این نوع محتوا، زبان از طریق ارائه متون موضوعی آموزش داده می‌شود. محتوای موضوعی به‌تنهایی برای آموزش مهارت‌های زبانی عربی و به‌ویژه مهارت مکالمه عربی کافی نیست؛ زیرا مکالمه عربی نیاز به ارائه زبان در نقش‌ها و موقعیت‌های واقعی زبان دارد. محتوای موضوعی بیشتر برای سطوح پیشرفته یادگیری زبان مناسب است که زبان‌آموزان واژگان، اصطلاحات،

گفت‌وگوها و نقش‌های زبانی روزمره را یاد گرفته‌اند و در مراحل بعد به تقویت توانایی زبانی خود در موضوعات مختلف می‌پردازند.

کتاب *رحله مع الفارسیه* محتوای موضوع‌محور ندارد و در هر درس فقط دو گفت‌وگو وجود دارد؛ البته برخی از این گفت‌وگوها دارای اطلاعات متنی است که زبان‌آموز با پاسخ‌دادن به چند سؤال درک مطلبی، به محتوای آن اطلاعات پی می‌برد. شاید علت توجه‌نکردن این کتاب به ارائه محتوای موضوع‌محور این است که محتوای موضوعی بیشتر برای سطوح پیشرفته یادگیری زبان مناسب است. با توجه به تحلیل‌های مذکور، محتوای کتاب *رحله مع الفارسیه* متناسب با محتوای موقعیت‌محور طراحی شده است.

۵.۳. مهارت‌های زبانی

منظور از مهارت‌های زبانی، چهار مهارت شنیدن، گفتن، خواندن و نوشتن است. گزینش یک مهارت خاص و توجه به پرورش آن یکی از اهداف مهم آموزش زبان در هر برنامه درسی است. از آنجاکه هدف غایی آموزش مهارت‌های زبانی همان کسب توانایی ارتباط واقعی با اهل زبان است، بنابراین بایسته است که هر کتاب آموزشی به تقویت این چهار مهارت بپردازد. این به این معنا نیست که هر بخش از کتاب به تقویت یک مهارت خاص بپردازد؛ بلکه به این معناست که کتاب هر چهار مهارت را در کنار یکدیگر تقویت کند.

مهارت شنیداری: به منظور تقویت مهارت شنیداری لازم است که کتاب دارای فایل‌های صوتی و تصویری خاصی باشد. کتاب *رحله مع الفارسیه* نیز بنابر گفته نویسندگان دارای فایل‌های صوتی-تصویری است. گفت‌وگوهای هر درس دارای فایل‌های تصویری است و علاوه بر این در هر درس از کتاب، دو تمرین مرتبط با تقویت مهارت شنیداری ارائه شده است؛ تمرین اول مربوط به مرتب‌کردن کلمات با توجه به متن فیلم است و تمرین دوم مربوط به پرکردن جاهای خالی با توجه به متن فیلم است.

مهارت گفتاری: کتاب *رحله مع الفارسیه* به منظور تقویت مهارت گفتاری، در ابتدای هر درس دو گفت‌وگو در موقعیت‌های مختلف آورده است و بعد از هر گفت‌وگو نیز تمرین‌هایی ذکر شده است. این گفت‌وگوها یا به صورت جواب‌های بسته (تک‌جوابی) هستند؛ مثل:

«- حالت چطور؟ خوبم - اسم تو چیست؟ اسم من حسن است.»

یا گفت‌وگوها به صورت پاسخ‌های باز ولی با پاسخ‌های آسان ارائه شده‌اند؛ مثل:

«- حسن چرا به ایران آمده است؟ برای یادگیری زبان فارسی»

شکل دیگر گفت‌وگوها به صورت بیان آزاد ارائه شده است و منحصر به محدودیت‌های پرسشی نیستند؛

مثل: «محسن: سلام صبح بخیر، دیدم چراغ اتاقت روشنه، حدس زدم شاید بیدار باشی و درس می‌خونی و

وقت نماز صبح شده است. حسن: خیلی ممنون اما با این همه تمرینی که برای من نوشتی مگه وقتی هم برای خوابیدن می‌مونه؟! (فکری، ۱۳۹۱، ج ۱: ۷۴).

بررسی هر دو جلد کتاب نشان داد که این کتاب دارای متن‌ها و یا گفت‌وگوهای بلند با جملات بسیار طولانی به قصد خواندن متون زبان فارسی نیست و شاید همین ویژگی کتاب نیز یکی دیگر از دلایلی است که این کتاب را در حد سطوح اولیه (۱-۳) قرار می‌دهد.

مهارت خواندن: کتاب *رحله مع الفارسیه* برای تقویت مهارت خواندن فقط به خواندن در جهت درک مطلب؛ یعنی «آهسته‌خوانی، خواندن تأملی» پرداخته است. بعد از پایان دو گفت‌وگو در هر درس، تمرینی به نام «درک مطلب» آورده است که در آن سؤالاتی از همان گفت‌وگوها آمده است. پاسخ به برخی از سؤالات نیاز به تأمل زیاد و برخی بدون نیاز به تأمل است. متأسفانه این کتاب به «بلندخوانی» هیچ عنایتی نداشته است. بهتر بود که در بخشی از کتاب متون یا واژگانی بود که زبان‌آموز آنها را با صدای بلند بخواند و با علایم آوایی واژگانی زبان فارسی به شکل دقیق‌تری آشنا شود.

مهارت نوشتاری: کتاب *الرحله مع الفارسیه* به‌منظور تقویت مهارت نوشتاری زبان‌آموزان، بخشی به نام «نام‌ها و تصاویر» دارد که در آن از زبان‌آموز خواسته شده است که نام هر تصویر را به زبان فارسی بنویسد؛ البته واژگان مربوط به هر تصویر را به‌صورت پراکنده در بالای تصاویر ذکر کرده است و بخش دیگری نیز تمرینی دارد که از زبان‌آموز خواسته می‌شود تا جمله‌های غلط را تصحیح کند و مجدد بازنویسی کند؛ البته در این بخش بیشترین اشتباهات ذکر شده در جملات، مربوط به نکات دستوری زبان فارسی به‌ویژه صرف افعال است. تمرین دیگری هم وجود دارد که از زبان‌آموز خواسته شده است که معنای متضاد واژگان را جلوی هر واژه بنویسد. بهترین تمرین‌های این کتاب برای تقویت مهارت نوشتاری زبان‌آموزان، تمرین‌های مربوط به «جمله‌سازی با کلمات»، «مرتب کردن واژگان به‌هم‌ریخته» و «پر کردن جاهای خالی با کلمات مناسب» دانست که بعد از پایان هر درس آمده است. در مجموع، تمرین‌های این بخش (مهارت نوشتاری) بیشتر مرتبط با سطوح مقدماتی (۱-۳) است. نکته قابل تأمل اینکه این کتاب خالی از تمرین‌های نوشتاری آزاد است؛ یعنی تمرین‌هایی که به زبان‌آموز فرصت داده می‌شود که درباره یک منظره یا موضوعات مختلف علمی، اجتماعی و ... انشاء بنویسد و یا اظهار نظر مکتوب کند. این امر نیز به معنی این است که کتاب *رحله مع الفارسیه* به سطوح زبانی پیشرفته توجه ندارد.

۵.۴. عناصر زبانی

مهم‌ترین عناصر زبانی تأثیرگذار در فرآیند یادگیری زبان‌های خارجی در سه بخش «واژگان» و «دستور زبان (قواعد)» و «تلفظ (آواها)» خلاصه می‌شود.

واژگان

واژگان یکی از عناصر زبانی تأثیرگذار در برنامه‌ریزی درسی و محتوای کتاب‌های آموزش زبان است و فراگیران زبان خارجی به‌منظور یادگیری زبان ناگزیرند واژگان آن زبان را با تمام جنبه‌هایش استفاده کنند. واژگان کتاب آموزشی زبان خارجی باید با دقت و براساس معیارهای خاص انتخاب شوند. کارشناسان حوزه آموزش زبان‌های خارجی معیارهای مهمی را در این زمینه معرفی کرده‌اند. ریچاردز معیارهایی بیان کرده است که به شرح زیر است:

قابلیت تدریس: تدریس مفردات حسی در مراحل اولیه صورت می‌گیرد تا توضیح معانی آنها از خلال تصاویر و با شرح امکان‌پذیر باشد.

تشابه: گاهی انتخاب واژگان براساس تشابه آنها در زبان مبدأ و مقصد صورت می‌گیرد.

پرسامد بودن: واژگان براساس میزان انتشار آنها در موقعیت‌های کاربرد زبان انتخاب می‌شود.

قابلیت ورود: ممکن است برخی از واژگان از واژگان پرسامد نباشند؛ ولی به‌علت ارتباط با واژگان دیگر به ذهن‌خطور می‌کنند و به همین دلیل بهتر است که به همراه واژگان مرتبط دیگر ذکر شوند؛ برای مثال: واژه میز، تخته‌سیاه و واژگانی مانند آن که مرتبط با کلمه کلاس هستند (ریچاردز، ۲۰۰۱: ۲۹-۳۰).

کتاب *رحله مع الفارسیه* در ابتدای هر درس تعدادی واژگان مرتبط با موضوع درس به زبان فارسی و عربی و سپس چندین اصطلاح در ساختارهای گفتاری به دو زبان فارسی و عربی آورده است. این شکل از ارائه واژگان، مشهور به روش تدریس مستقیم واژگان است که در آن واژه به‌صورت مستقیم و از طریق حفظ در خارج از سیاق متن آموخته می‌شود (متقی‌زاده و دیگران، ۱۳۹۸ به نقل از صحرائی، ۱۳۹۴: ۷۹-۸۰).

در این کتاب بیشتر واژگان، حسی و مرتبط با موقعیت‌های مطرح‌شده در هر گفت‌وگو هستند؛ ولی ضعف‌هایی هم در گزینش واژگان وجود دارد. بی‌شک انتخاب واژگان براساس موقعیت‌های مختلف، با رویکرد ارتباطی زبان تناسب دارد؛ زیرا در طراحی طرح درس بر مبنای رویکرد ارتباطی، یادگیری زبان با هدف به‌کاربردن زبان در موقعیت‌های ارتباطی مختلف است (تاج‌الدین، ۱۳۹۱: ۲۹).

البته در برخی از دروس، واژگان ابتدایی هر درس به‌طور کامل مرتبط با موقعیت‌های مطرح‌شده در هر گفت‌وگو نیستند؛ مثلاً در درس «در بنگاه» واژگانی مثل «پیراهن، شلوار، کت، بازی، مردانه، پوشاک» یا در درس مربوط به رنگ‌ها، واژگانی مثل «باجه تلفن، گریه، نرده» آمده است. این مسئله در متن گفت‌وگوهای هر درس نیز صادق است.

در صفحات پیشین مقاله اثبات شد که کتاب *رحله مع الفارسیه* متناسب با سطوح مقدماتی تألیف شده است. در زمینه واژگان انتخابی برای کتاب‌های آموزش زبان در سطوح اولیه، شرط این است که واژگان محسوس و روزمره باشند؛ چون هدف از یادگیری زبان در این سطوح فقط توانایی سخن گفتن درباره موضوعات روزمره است. با تعمق در دروس این کتاب مشخص است که بیشتر واژگان انتخابی متناسب با سطوح اولیه و اغلب حسی هستند. باوجوداین، واژگانی همچون «سخت‌گیر، آینده، بازداشت‌کردن، دستگیری، سرودن شعر و ...» که انتزاعی و ذهنی هستند نیز به کار رفته است.

در تمارین هر درس نیز سه تمرین به واژگان اختصاص دارد؛ در تمرین اول از زبان‌آموز خواسته شده که هر تصویر را به واژه مربوط به آن ربط بدهد. تمرین تصویری نقش مهمی در تثبیت معنای واژگان در ذهن به‌ویژه نزد فراگیران مبتدی ایفا می‌کند (متقی‌زاده و دیگران، ۱۳۹۸: ۵۹).

در تمرین دیگر، در یک ستون واژگان فارسی و در ستون دیگر معنای آنها به زبان عربی آمده است و از زبان‌آموز خواسته شده است که هر واژه فارسی را به معنای عربی آن وصل کند. این نوع تمرین نیز با رویکرد تحلیل مقایسه‌ای دو زبان عربی و فارسی هم‌سو است. این رویکرد بر این باور است که تشابهات و تفاوت‌های موجود بین دو کلمه در دو زبان گاهی باعث یادگیری واژگان می‌شود. هرچقدر بین یک واژه و معنای آن در زبان دیگر تفاوت وجود داشته باشد، فراگیر آن واژه را راحت‌تر یاد می‌گیرد (Ziahosseiny, 1980: 154).

در دیگر تمرین نیز از زبان‌آموز خواسته است که متضاد برخی از واژگان را بنویسد. این تمرین نیز تمرین مفیدی است؛ زیرا فراگیر براساس روابط دلالتی (معنایی) بین دو واژه متضاد پی به مفهوم آن واژه می‌برد و وقتی زبان‌آموز روابط بین واژگان جدید را بفهمد، فرآیند یادگیری برای او راحت‌تر می‌شود (ضیاء حسینی، ۱۳۹۲: ۵۵).

یکی از روش‌های آموزش واژگان، قراردادن واژگان هم‌معنا در دسته‌های هم‌معنا است؛ به این شکل که واژگانی که بر یک معنای خاص دلالت دارند، در یک دسته قرار داده شوند و واژگانی با معنای دیگر در یک دسته دیگر. این نوع تمرین به زبان‌آموز کمک می‌کند که به واژگان مورد نیاز خود براساس موضوع مورد علاقه مراجعه کند (غریبی، ۱۳۹۲: ۱۰۰).

یکی دیگر از تمرین‌هایی که در حیطه یاددهی واژگان اثرگذار است، تمرین‌هایی با ماهیت بیان اشتقاقیات مختلف واژگان است. یافته‌های برخی از محققان نشان داده است تحلیل صرفی و شناخت ریشه واژگان یکی از روش‌های مناسب برای یادگیری واژگان است؛ زیرا شناخت اشتقاقیات مختلف هر واژه به فراگیر کمک می‌کند که معنای هر واژه را از طریق ربط یک واژه به واژه دیگری که پیش از این آموخته است، یاد بگیرد (ستوده‌نیا و مرسلی، ۱۳۹۴: ۱۰۷).

دستور زبان (قواعد)

یکی دیگر از عناصر زبانی که نقش مهمی در یادگیری زبان خارجی دارد، قواعد زبان مقصد است که زبان آموز باید آنها را فراگیرد. از جمله معیارهای مهمی که برای انتخاب قواعد در محتوای آموزشی زبان خارجی پیشنهاد شده است، آسانی، اهمیت، ویژگی ارتباطی و بسامد قواعد است؛ به این معنا که قواعد باید آسان، ضروری (به‌ویژه در سطوح مقدماتی) براساس نیاز در موقعیت‌های ارتباطی و پرتکرار در زبان باشند (ریچاردز، ۲۰۰۱: ۳۷-۳۴).

قواعد ارائه‌شده در کتاب *رحله مع الفارسیه* همان‌طور که قبلاً گفته شد یا در بخشی مجزا در پایان هر درس آمده یا در خلال برخی از گفت‌وگوها به‌صورت گذرا توضیح داده شده است. ترتیب ارائه مباحث مربوط به دستور زبان در جلد اول کتاب به این شکل است: «تعداد حروف زبان فارسی، انواع جمله و عناصر تشکیل‌دهنده جمله در زبان فارسی، اسم‌های اشاره، موصوف و صفت، ضمائر، ترکیب‌های اضافی، ضمائر ملکی، حروف ربط، ادوات استفهام، جملات مثبت و منفی، تصریف افعال، افعال ساده و مرکب، زمان افعال (گذشته، حال، آینده و...)، تأکید و...». این ترتیب نشان می‌دهد که شیوه ارائه دستور زبان فارسی از آسان به دشوار است و مباحث ضروری در یادگیری زبان فارسی نیز هستند.

اما آنچه در شیوه ارائه قواعد نادیده انگاشته شده است، بی‌توجهی به نقش‌های ارتباطی است؛ یعنی قواعد زبان فارسی براساس نقش‌ها و موقعیت‌های زبانی ارائه نشده است. اگر به این موضوع توجه می‌شد، برخی از قواعد در دروس مختلف تکرار می‌شد و این تکرار سبب می‌شد که قواعد در ذهن زبان‌آموز تثبیت شود.

تلفظ (آواها)

تلفظ حروف یا شیوه بیان واژگان و جملات یکی از معیارهای مهم در یادگیری هر زبان محسوب می‌شود. تلفظ حروف باید به‌صورت مرحله‌ای و نه یکجا و در یک بخش مستقل در کتاب آموزش زبان ارائه شود (محمدی، ۱۳۹۵: ۴۱). سادگی تلفظ، کوتاه‌بودن واژه از لحاظ تعداد واج‌ها و هجاها مهم‌ترین معیارهای مربوط به تلفظ حروف تلقی می‌شود.

از آنجاکه دو زبان فارسی و عربی در نوع حروف الفبا قرابت دارند، تلفظ حروف فارسی برای عرب‌زبانان چندان دشوار نیست. شاید به همین علت است که کتاب *رحله مع الفارسیه* به مقوله تلفظ حروف و معیارهای مذکور توجه خاصی نداشته است. شایان ذکر است که تلفظ برخی از حروف زبان فارسی؛ مثل «پ، ژ، گ، چ» که در الفبای زبان عربی وجود ندارد، برای عرب‌زبانان دشوار است، هرچند در لهجه‌های عامیانه زبان عربی برخی از این حروف مثل «چ، گ» به جای برخی از حروف مثل «ک و ق» به کار می‌روند؛ اما تلفظ این حروف در ساختار واژگان زبان فارسی مثل واژه‌های «زاله، گچ، پنچرگیری» برای عرب‌زبانان بسیار دشوار است.

بنابراین، در آموزش زبان فارسی اولین گام این است که در تهیه محتوای آموزشی زبان فارسی، تمرین‌هایی برای تقویت این حروف طراحی شود. تمرین‌هایی مثل قراردادن یک حرف در اول، وسط و آخر کلمات تمرین مناسبی برای تقویت تلفظ حروف دشوار زبان فارسی است. کتاب *رحله مع الفارسیه* خالی از چنین تمرین‌هایی است و متأسفانه تمرکز کتاب بر خواندن واژگان و حروف زبان فارسی نیست.

۵.۵. فرهنگ

تعاریف مختلفی درباره «فرهنگ» ارائه شده است؛ اما معروف‌ترین این تعاریف و در واقع تعریفی جامع‌و مانع را تایلر (۱۹۸۱) ارائه داده است. او در تعریف فرهنگ می‌گوید: «فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است که شامل معارف، اعتقادات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به‌عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرامی‌گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را برعهده دارد» (روح‌الامینی، ۱۳۶۸: ۱۷). براون نیز معتقد است که فرهنگ به مجموعه‌ای از افکار، عادت‌ها، مهارت‌ها، هنرها و ابزارهایی اطلاق می‌شود که گروهی از مردم را از گروه دیگری در برهه‌ای از زمان متمایز می‌کند (براون، ۱۹۹۴: ۱۵۱)؛ اما موضوع «فرهنگ» در دهه هشتاد قرن بیستم هم‌زمان با ظهور رویکرد ارتباطی وارد حوزه آموزش زبان شده است؛ زیرا رویکرد ارتباطی آموزش زبان بر توانایی زبان‌آموز در به‌کارگیری زبان در بافت فرهنگی تأکید دارد (Tas، ۲۰۱۰: ۱۷۲). محققان حوزه آموزش زبان بر این باورند که امروزه یادگیری زبان منحصر به شناخت قواعد نحوی و معانی مفهومی واژگان زبان نیست؛ بلکه یادگیری زبان شامل شناخت جلوه‌های فرهنگی، روش زندگی کردن، عادت‌ها و تاریخ و سایر عناصر مرتبط با فرهنگ می‌شود (Choudhury، ۲۰۱۴: ۴-۵). گنجاندن عناصر فرهنگی در فرآیند آموزش زبان‌های خارجی ضروری است؛ زیرا اکثر کارشناسان و متخصصان حوزه آموزش زبان‌های خارجی معتقدند یادگیری زبان به معنای یادگیری فرهنگ آن زبان است و ارتباط موفق زبانی زمانی حاصل می‌شود که فرهنگ آن زبان آموخته شود. از این رو، درج عناصر فرهنگی در کتاب‌های حوزه آموزش زبان‌های خارجی نیز بسیار اهمیت دارد.

محمدی و دیگری (۱۳۹۷) به نقل از متخصصان حوزه آموزش زبان خارجی به‌ویژه بروکس (۱۹۶۴) دسته‌بندی تازه‌ای از شاخص‌های فرهنگ ارائه کرده‌اند که در آن، مباحث فرهنگی مرتبط با زندگی روزانه انسان در هر جامعه‌ای با عنوان «فرهنگ C کوچک» معرفی می‌شود و مباحث فرهنگی مربوط به افعال انسانی همچون هنر، ادبیات، تکنولوژی و فلسفه با عنوان «فرهنگ C بزرگ»^۱ معرفی می‌شود (محمدی و زارع‌نژاد، ۱۳۹۷ به نقل از Hsin، بی‌تا: ۴-۵).

۱. حرف C بزرگ انگلیسی.

براساس پروژه آموزش زبان‌های بیگانه اصطلاح 'C' بزرگ به فرهنگ رسمی یا فرهنگ موجود در مؤسسات رسمی همچون اشخاص تاریخی بزرگ، آثار ادبی، هنرهای زیبا، رسانه، ادبیات، سینما، موسیقی و علوم اطلاق می‌شود. اصطلاح C کوچک به معنای اجتماعی فرهنگ؛ یعنی روش زندگی گروه معینی از مردم همچون ساخت خانواده، زندگی روزمره، روابط بین افراد، شرایط مادی، کار، تفریح، عادت‌ها، سکونت، لباس پوشیدن، غذا و ابزارهای ارتباطی اطلاق می‌شود (محمدی و زارع‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶ به نقل از المعاییر الوطنیه فی مشروع تعلیم اللغات الأجنبيه، ۱۹۹۶). با توجه به مثال‌های مطرح‌شده برای هر یک از انواع فرهنگ C بزرگ و C کوچک، می‌توان این دو نوع فرهنگ را به دو عنوان دیگر یعنی «کلان‌فرهنگ» و «خرده‌فرهنگ» نام‌گذاری کرد. این جستار نیز به همین دسته‌بندی پایبند است و مباحث کلان فرهنگی و خرد فرهنگی را در کتاب *رحله مع الفارسیه* مورد کنکاش قرار می‌دهد.

کلان‌فرهنگ‌ها

در جدول زیر کلان‌فرهنگ‌های ضروری برای تألیف کتاب آموزش زبان در یک ستون ذکر شده است و در ستون دیگر مصداق عینی این کلان‌فرهنگ‌ها را از کتاب *رحله مع الفارسیه* استخراج شده است.

جدول ۱. کلان فرهنگ‌های موجود در کتاب *رحله مع الفارسیه*

کلان‌فرهنگ‌ها	مصداق‌ها
هنر	<p>- ذکر واژگان و اصطلاحات مربوط به هنر در برخی از دروس مثل کلمه موزه، معماری، هنرهای نمایشی (درس ۷)، کتاب‌های هنری، هنرهای تصویری، مینیاتور، موزه هنرهای معاصر، هنرهای نمایشی، داستان‌نویسی، حماسه عاشورا، مجسمه، تندیس، هنرمند، هنر، نقاش، مجسمه‌ساز، موسیقی، شعر، تعزیه، نمایشگاه نقاشی، خوشنویسی، تابلو، کارگاه‌های هنری، کاشی‌کاری، گلدان، فرش، خطاطی، تئاتر (درس ۲۳)، واژه‌های «آثار تاریخی، مسجد امام اصفهان، عالی‌قاپو، دوره صفوی» (درس ۲۵)، اصطلاحات «ساختمان موزه ایران باستان» «موزه ابزارهای ساخت بشر در ایران» (درس ۳۵)، واژگان «سفالی، صنعتگران، هنرمند، نقش‌ها، دوره، تندیس، سنگ، مهر، ایوان، پیش از میلاد، ظرف، منطقه اسماعیل‌آباد قزوین، هزار پنجم قبل از میلاد، دوره هخامنشی، شوش، داریوش بزرگ، لاجورد، منطقه حسنلو، موزاییک، موزاییک‌سازی، ایران باستان، هنر، هنرمند، طلا، نقره، شیشه، چوب، آهن» (درس ۳۶).</p> <p>- تصاویر پس‌زمینه و پایانی هر درس مرتبط با هنر هستند. مثل تصویر «سردر دانشگاه تهران» به‌عنوان یکی از نمادهای معماری و هنر ایرانی (درس ۷)، تصاویر درس «در موزه» (درس ۲۳)، تصویر کنده‌کاری در ساخت ضریح حرم امام حسین (ع) توسط هنرمندان ایران (درس ۳۵).</p> <p>- عناوین برخی از دروس کتاب مرتبط با هنر است. مثل درس ۲۳ به نام «در موزه»، درس ۳۶ به نام «سفالگری»، درس ۲۵ به نام «موزه حیات وحش»، درس ۲۶ به نام «موزه حیوانات».</p>

<p>- تصویر کشتی یونانی در جزیره کیش (درس ۴) - تصویر طبیعت سرسبز استان گلستان (درس ۶).</p> <p>- تصویر «ماسوله» در استان گیلان (درس ۹) - تصویر «سردر باغ ملی تهران» (درس ۲۱).</p> <p>- تصویر «روستاهای سوباتان تالش» (درس ۲۲) - دو درس ۳۷ و ۴۰ به ترتیب در مورد شهر «اصفهان» و «ایران» است. در این دو درس برخی از آثار باستانی اصفهان مثل «منار جنبان، مسجد جامع، پل خواجو» ذکر شده‌اند.</p>	<p>جغرافیا</p>
<p>- تصویر تخت جمشید (درس ۳) - تصویر مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان (درس ۵) - تصویر «میل (برج قابوس) گنبد قابوس» (درس ۷) - تصویر «مسجد و مدرسه آقا بزرگ-کاشان» (درس ۱۱) - تصویر «خانه و موزه شهید مطهری در شهر فریمان» (درس ۱۷) - تصویر «موزه حمام علیقلی آقا در اصفهان» (درس ۱۸) - تصویر «بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی» (درس ۲۴).</p> <p>- تصویر «کلیسای وانک یا آمنا پرکیچ در محله جلفای اصفهان» (درس ۲۶) - تصویر «باغ ارم شیراز» (درس ۳۱).</p> <p>- تصویر «آرامگاه فردوسی در توس» (درس ۳۲) - تصویر «قلعه فلک‌الافلاک در خرم‌آباد» (درس ۳۹).</p> <p>- تصویر «مجموعه گنجعلی‌خان در کرمان» (درس ۳۷) - تصویر «حافظیه شیراز» (درس ۳۶).</p>	<p>تاریخ</p>
<p>- تأکید بر ایجاد انگیزه برای یادگیری زبان فارسی در گفت‌وگوهای برخی از دروس.</p> <p>- تصویر «نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران» (درس ۳۴) اشاره به ترویج آموزش و کتاب‌خوانی دارد.</p>	<p>آموزش</p>
<p>- درس ۲۸ به نام «در پاسگاه» ناظر بر مراجعه به اداره پلیس و نوع تعامل در این زمینه دارد.</p>	<p>فرهنگ رسمی</p>
<p>- معرفی استاد محمود فرشچیان (درس ۲۳).</p>	<p>بزرگان</p>
<p>- درخواست یادگیری شعر شاعران بزرگ فارسی (درس ۲) - معرفی شاهنامه (درس ۲) - ذکر واژه‌های «شعر، شاعرهای فارسی» (درس ۲۰) - ذکر واژه «شاعران فارسی» (درس ۲۷) - ذکر واژه «شعر» و «شاعر» (درس ۲۹) - ذکر نام «اسدالله شعبانی» شاعر ایرانی (درس ۲۹).</p>	<p>ادبیات</p>
<p>- پرداختن به موضوع «سینما» و تعریف از کیفیت فیلم (درس ۶) - تصویر «موزه سینمای ایران» (درس ۳۰).</p> <p>- تصویر «شهرک سینمایی تهران» (درس ۳۸).</p>	<p>سینما</p>
<p>- اشاره به برنامه آموزش زبان فارسی توسط شبکه ال‌کوثر (درس ۱) - معرفی برخی از رشته‌های دانشگاهی (درس ۷)</p>	<p>علوم</p>

جدول بالا نشان می‌دهد که در کتاب *رحله مع الفارسیه*، شاخص‌های فرهنگی کلان همچون هنر، جغرافیا، تاریخ، آموزش، فرهنگ رسمی، بزرگان، ادبیات، سینما و علوم وجود دارد. از میان این شاخص‌های فرهنگی، شاخص‌های مربوط به هنر، جغرافیا، تاریخ و ادبیات از بسامد بیشتری برخوردار هستند. مصداق‌های حاصل شده از تحلیل کتاب در این بخش نشان می‌دهد که بیشتر مصداق‌های فرهنگی کلان با استفاده از تصاویر هستند؛

البته تصاویر اشاره‌شده در بخش هنر و تاریخ، هیچ‌کدام توضیح داده نشده‌اند و به نظر می‌رسد که نگارنده کتاب این تصاویر را فقط برای آشنایی مخاطب عرب‌زبان در بخش‌های پایانی هر درس آورده است. شایان‌ذکر است در این کتاب به شاخص‌هایی همچون جشنواره‌ها و موسیقی توجهی نشده است.

خرده‌فرهنگ‌ها

در جدول زیر خرده‌فرهنگ‌های ضروری در تألیف کتاب‌های آموزش زبان فارسی ذکر شده است و کاریست این خرده‌فرهنگ‌ها در کتاب *رحله مع الفارسیه* استخراج شده است.

جدول ۲. خرده‌فرهنگ‌های موجود در کتاب *رحله مع الفارسیه*

مصادق‌ها	خرده‌فرهنگ‌ها
<p>- تصویر حرم حضرت معصومه (س) قم (درس ۸) - تصویر استقبال از محرم در تهران (درس ۱۴).</p> <p>- تصویر «عاشورا در تفت یزد» (درس ۱۹) - تصویر «تعزیه» (درس ۲۳) - تصویر «مسجد جمکران در قم» درس ۲۸.</p> <p>- ذکر برخی از واژگان مرتبط با اعتقادات مذهبی همچون: حسینیه، امام‌زاده، زیارت، مراسم برگزاری عزاداری برای امام حسین (ع)، روزه‌داری در ماه رمضان (درس ۲۴)، قبرستان شهدا، بهشت‌زهرا، زیارت اهل قبور (درس ۳۰)، شهادت، شهید و آرامگاه (درس ۳۱).</p>	اعتقادات
<p>- معرفی تابعیت افراد (درس ۱) - دادن اطلاعات فردی (درس ۵) - بیان نوع تاریخ ایران که هجری شمسی است (درس ۵).</p>	متغیرهای اجتماعی
<p>- تصویر «عشایر در دشت مغان» (درس ۲۰) و تصویر «عشایر آذربایجان شرقی» (درس ۲۷) اشاره به فرهنگ عشایری در برخی از مناطق ایران دارد. - تصویر «صیادان محلی در مازندران» (درس ۱۶) اشاره به فرهنگ ماهیگیری در شمال ایران دارد.</p>	سبک‌های زندگی
<p>- رفتن به بازار تره‌بار (درس ۱۰) - رفتن به رستوران (درس ۱۴) - رفتن به کتاب‌فروشی (درس ۹) - رفتن به درمانگاه (درس ۱۶) - رفتن به بانک (درس ۱۸) - خانواده (درس ۲۰) - رفتن به تعمیرگاه (درس ۳۰).</p>	مسائل زندگی روزمره و خانواده
<p>- بیان آداب و معاشرت بین فردی مثل: جملات «خیلی متشکرم، دست شما درد نکند، خیلی زحمت کشیدید»، «خواهش می‌کنم، قابل شما را ندارد» (درس ۴) - سفارش دادن غذا (درس ۱۴) - رفتن به اداره پست برای ارسال بسته پستی (درس ۳۵).</p> <p>- رفتن به دفتر خدمات مسافری برای سفر و دیدار دوستان (درس ۳۹).</p>	روابط بین فردی
<p>معرفی برخی از مشاغل مثل آرایشگری، رانندگی، معلمی و پزشکی (درس ۹).</p>	شرایط مادی
<p>- رفتن به ورزشگاه (درس ۲۱).</p>	تفریح

<p>- سوغاتی‌دادن (درس ۴) - تصویر «گلاب‌گیری در قمصر» (درس ۱۰) - تصویر «جشن عروسی سنتی» (درس ۲۵).</p> <p>- تصویر «مراسم سنتی عضو در جزیره قشم» (درس ۲۹) - تصویر «بهشت زهرا تهران» (درس ۳۳).</p>	<p>سنت‌ها</p>
<p>- رفتن به بنگاه (درس ۱۱).</p>	<p>مسکن</p>
<p>- رفتن به رستوران (درس ۱۴) - معرفی برخی از غذاهای ایرانی مثل قورمه‌سبزی در درس «مهمانی» (درس ۱۳) - اشاره به غذا و غذاپختن (آشپزی) (درس ۳۳) - تصویر پس‌زمینه (درس ۳۳) مربوط به سفره غذا است - معرفی برخی از غذاها مثل «حلیم» (درس ۳۸). برخی واژگان این درس مثل «خوشمزه، شکر، نمک، قاشق» مرتبط با غذا خوردن است.</p>	<p>خوراک</p>

جدول بالا نشان می‌دهد کتاب *رحله مع الفارسیه* دربرگیرنده شاخص‌های فرهنگی خرد از جمله اعتقادات، متغیرهای اجتماعی، سبک‌های زندگی، مسائل روزمره زندگی و خانواده، روابط بین فردی، شرایط مادی، تفریح، سنت‌ها، مسکن و خوراک است. از میان شاخص‌های فرهنگی خرد، شاخص‌های مربوط به اعتقادات مذهبی، مسائل روزمره زندگی و خانواده، روابط بین فردی و سنت‌ها و خوراک از بسامد بیشتری برخوردار است. در این کتاب به شاخص‌های فرهنگی همچون لباس، ابزارها و وسایل ارتباطی توجهی نشده است.

۶. نتایج و پیشنهادها

یافته‌های این جستار متناسب با سؤالات تحقیق عبارتند از:

در پاسخ به سؤال اول پژوهش مبنی بر شاخص‌های تهیه محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان، یافته‌های حاصل‌شده از پژوهش‌ها و مطالعات پیشین نشان داد که ضرورت دارد پنج شاخص «نیازهای زبانی و توجه به سطوح»، «مهارت‌های زبانی»، «عناصر زبانی»، «نوع محتوای آموزشی» و «فرهنگ» را برای تهیه محتوای آموزشی کتاب‌های آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان در نظر گرفت. این به این معناست که نخست باید محتوای کتاب براساس نیازهای زبان فراگیران سطح‌بندی شود و سپس محتوا با توجه به هر چهار مهارت زبانی (شنیدن، گفتن، نوشتن، خواندن) و عناصر زبانی تأثیرگذار در تولید محتوا مثل واژگان، دستور زبان و تلفظ انتخاب شود و در آخر به درج شاخص‌های فرهنگی کلان و خرد در کتاب‌ها توجه ویژه شود.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش مبنی بر وضعیت کتاب *رحله مع الفارسیه* از لحاظ دربرداشتن شاخص‌های محتوای آموزشی برای فارسی‌آموزان عرب‌زبان، یافته‌ها نشان داد این کتاب از لحاظ توجه به نیازهای زبانی فراگیران و تعیین سطح، در سطوح اولیه زبانی (سطح ۱-۳) است و برای آموزش در سطح پیشرفته مناسب نیست؛ زیرا تنها به مباحث اولیه و ضروری دستور زبان فارسی همچون شناخت زمان افعال پرداخته است و

اغلب واژگان و جملات انتخابی در کتاب مربوط به نیازها و موقعیت‌های روزمره زندگی انسان مثل «احوال‌پرسی، خریدکردن، بانک‌رفتن و ...» است. این کتاب از لحاظ توجه به شاخص «مهارت‌های زبانی»، بیشترین توجه را به تقویت مهارت گفتاری و شنیداری دارد؛ زیرا هر درس حاوی دو گفت‌وگو به همراه فایل‌های ویدئویی است.

کتاب *رحله مع الفارسیه* در گزینش محتوا، از میان شش نوع محتوای (ساختارمحور، مفهوم‌محور، موقعیت‌محور، مهارت‌محور، تکلیف‌محور، موضوع‌محور) بیشتر پیرو محتوای موقعیت‌محور بوده است؛ زیرا طبق فهرست مطالب کتاب، هر درس دربردارنده یک موقعیت از زندگی روزمره (مثل: در بانک، در ورزشگاه، در بازار تره‌بار و ...) است.

این کتاب از لحاظ پرداختن به مهارت‌های زبانی، به هر چهار مهارت زبانی تا حد رفع نیازهای زبانی فراگیران سطوح اولیه توجه داشته است؛ اما در تقویت برخی از مهارت‌ها مثل مهارت شنیداری و گفتاری توجه بیشتری شده است؛ زیرا هر درس حاوی دو گفت‌وگوی صوتی-تصویری است که به تقویت مهارت شنیداری و گفتاری زبان‌آموز کمک زیادی می‌کند.

کتاب *رحله مع الفارسیه* از منظر توجه به عناصر زبانی در سه بخش «واژگان»، «دستور زبان» و «تلفظ» به این شکل عمل شده است که در بخش واژگان، اغلب واژگان متناسب با سطح فراگیران مبتدی به صورت حسی و مرتبط با موقعیت‌های روزمره گزینش و تمرین‌های مربوط به تقویت واژگان نیز براساس رویکرد مقایسه‌ای، کشف روابط معنایی و واژگان هم‌معنا ارائه شده است. در بخش دستور زبان، نکات دستوری متناسب با سطوح مبتدی در پایان هر درس و بدون توجه به نقش‌ها و موقعیت‌های زبانی ارائه نشده است؛ اما به مقوله تلفظ حروف توجه خاصی نشده است و معیارهایی همچون سادگی تلفظ، کوتاه‌بودن واژه از لحاظ تعداد واج‌ها و هجاها در نظر گرفته نشده است.

در این کتاب از لحاظ توجه به مقوله «فرهنگ» در دو بخش عناصر فرهنگی کلان و خرد، به برخی از شاخص‌های فرهنگی توجه زیادی شده است. مهم‌ترین شاخص‌های فرهنگی کلان که در این کتاب گنجانده شده است، شاخص‌های هنری، جغرافیایی، تاریخی و ادبی است و شاخص‌هایی مثل اعتقادات مذهبی، مسائل روزمره زندگی و خانواده، روابط بین فردی و خوراک نیز از مهم‌ترین شاخص‌های فرهنگی خردی است که در این کتاب آمده است.

به‌منظور بهبود محتوای کتاب *رحله مع الفارسیه* و هر کتاب تألیفی در حوزه آموزش زبان فارسی به عرب‌زبانان پیشنهادهای کاربردی زیر توصیه می‌شود:

- به‌منظور رعایت سطح زبانی فراگیران مبتدی، ضرورت دارد موقعیت‌ها و به‌تبع آن نقش‌های زبانی، براساس ترتیب از آسان به دشوار ارائه شود.

- توجه به ارائه محتوای نقش‌محور (ارائه نقش‌هایی همچون اطلاع‌دادن، اعلام موافقت، عذرخواهی کردن، درخواست‌دادن، قول‌دادن و ...) و تکلیف‌محور (تمرین‌های متمرکز بر معنا، نتیجه و مرتبط با دنیای واقعی) همراه با محتوای موقعیتی و موضوعی.
- توجه به مهارت «خواندن» به منظور تقویت تلفظ و درک مطلب فراگیران در کنار توجه به سایر مهارت‌ها.
- افزودن تمرین‌های مبتنی بر اشتقاق، به منظور تقویت یادگیری واژگان.
- اهتمام بیشتر به درج نکات دستوری زبان فارسی در محتوای گفت‌وگوها و ارائه تمرین‌های دستوری بیشتر در قالب «دفتر کار».
- افزودن بخشی خاص برای تلفظ حروف فارسی به‌ویژه حروف دشوار.
- توجه به گنجاندن شاخص‌های فرهنگی کلان و خرد در کتاب. در این بخش پیشنهاد می‌شود مفاهیم فرهنگی به‌صورت تصویری آموزش داده شود.
- در پایان پیشنهاد می‌شود دو جلد کتاب متناسب با نیازهای زبانی فراگیران حرفه‌ای (سطح پیشرفته) نیز طراحی و تألیف شود. بی‌شک فراگیران زبان فارسی بعد از رفع نیازهای زبانی اولیه در دو بُعد شنیدار و گفتار، نیازمند استفاده از کارکرد ارتباطی زبان فارسی به منظور تحلیل و درک پیشرفته متون، نوشتن متن‌های تخصصی و حتی ورود به بازار کار حرفه‌ای هستند که تحقق این اهداف فقط از طریق یادگیری زبان فارسی به‌صورت پیشرفته امکان‌پذیر خواهد بود.

فهرست منابع:

- اکبری، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی نیازهای آموزشی زبان انگلیسی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان از دیدگاه دانشجویان. *راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی*، ۳ (۲)، ۱-۱۳.
- براون، دوگلاس. (۱۹۹۴). *أسس تعلم اللغة وتعلیمها*. ترجمه عبده الراجحی و علی أحمد شعبان. بیروت: دار النهضة العربیه للطباعه والنشر.
- تاج‌الدین، سید ضیاء‌الدین. (۱۳۹۱). بررسی کتاب صدی الحیاه براساس هفت اصل آموزش زبان ارتباطی. *پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۲ (۳)، ۲۵-۴۳.
- جهانگردی، کیومرث؛ عاصی، مصطفی؛ افراشی، آریتا و وکیلی‌فرد، امیررضا. (۱۳۹۵). واژه در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان: پژوهشی پیکره‌بنیاد، *پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان*، ۵ (۲)، ۳-۲۶.
- رضاخانی، فرشته. (۱۳۸۵). بررسی مجموعه «فارسی بیاموزیم: آموزش زبان فارسی» از منظر فرانتش بینافردی و براساس چارچوب نظری دستور نقش‌گرایی هلییدی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- روح‌الامینی، محمود. (۱۳۶۸). *زمینه فرهنگ‌شناسی*. چاپ دوم. انتشارات عطار.
- ستوده‌نیا، الهه و مرسلی، ناهید. (۱۳۹۴). تأثیر آموزش واژه از طریق گروه واژه‌ای متضاد و فاقد ارتباط معنایی بر یادگیری فراگیران زبان انگلیسی با لحاظ کردن سطح زبانی و جنسیت. *جستارهای زبانی*، ۶ (۱)، ۱۳۱-۱۵۱.

- صحرائی، رضامراد و احمدی قادر، شهناز. (۱۳۹۴). آموزش مستقیم واژه در متن: مقایسه تأثیر دو رویکرد یادگیری مستقیم و تصادفی در یادگیری واژه. *زبان پژوهی*، ۷ (۱۷)، ۷۷-۱۰۲.
- ضیاء حسینی، محمد. (۱۳۹۲). *مبانی زبان‌شناسی مقابله‌ای*. چاپ اول. تهران: رهنما.
- طعیمه، رشدی احمد. (۱۹۸۲). *الأسس المعجمیه والثقافیه لتعلیم اللغه العربیه لغير الناطقین بها*، معهد اللغه العربیه، مکه المکرمة: جامعه أم القرى.
- غریبی، افسانه. (۱۳۹۲). *واکاووی نیازهای زبانی فارسی‌آموزان: معرفی انگاره‌ای عملیاتی و سطح‌بندی نیازها*. رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- فکری، مسعود و ابوطالبی، سیدعلی. (۱۳۹۱). *رحله مع الفارسیه (سفری با زبان فارسی)*. تهران: انتشارات شبکه جهانی الکوثر.
- متقی‌زاده، عیسی؛ نظری منظم، هادی؛ خان‌آبادی، طاهره و موسوی، سیدرضا. (۱۳۹۸). *دراسة اختیار المفردات المساهمه فی التداخل اللغوی وتدریسها لمتعلمی اللغه العربیه من الناطقین بالفارسیه*. *مجله الجمعیه الایرانیه للغه العربیه و آدابها*، (۵۲)، ۴۱-۶۲.
- متقی‌زاده، عیسی. (۱۳۸۹). *نیازهای کاربردی زبان برای فراگیران زبان عربی غیر اهل زبان*. *مجله الجمعیه الایرانیه للغه العربیه و آدابها*، (۱۷)، ۴۳-۶۲.
- مجلس اروپا. (۲۰۰۸). *الإطار المرجعی الأروبی العام للغات: دراسة، تدریس، تقییم، ترجمه علا عادل عبد الجواب وآخرون*، القاهرة: دار إلیاس العصریه.
- محمدی، دانش و زارع‌نژاد، سکینه. (۱۳۹۷). *تجلیات الثقافه فی کتب تعلیم اللغه العربیه للناطقین بغيرها*، *مجله الجمعیه الایرانیه للغه العربیه و آدابها*، (۴۸)، ۱-۲۲.
- محمدی، دانش. (۱۳۹۵). *مبانی رویکردی در تألیف کتاب دانشگاهی «مکالمه زبان عربی» براساس اصول آموزش زبان خارجی*. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، (۳۸)، ۲۶-۴۷.
- محمدی، دانش. (۱۳۹۵). *مجموعه «العربیه بین یدیک» فی ضوء مبادئ تعلیم اللغه لغير الناطقین بها*. *دراسات فی تعلیم اللغه العربیه وتعلمها*، (۱)، ۶۹-۸۸.
- محمدی، دانش و نظری، یوسف. (۱۳۹۸). *پویایی فعالیتها در آموزش مکالمه زبان عربی: تحلیل فعالیت‌های مجموعه اللغه العربیه براساس مبانی تهیه و تدوین محتوای آموزش زبان خارجی*. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، (۴۵)، ۱۸۰-۱۶۰.
- مدکور، علی احمد. (۲۰۰۶). *تعلیم اللغه العربیه لغير الناطقین بها*. ط ۱. القاهرة: دار الفكر العربی.
- ملکی، عطاله و کاظمی، مگنولیا. (۱۳۸۹). *ارزشیابی یک کتاب آموزش زبان تخصصی پزشکی براساس سنجش نیازهای دانشجویان*. *توسعه آموزش در علوم پزشکی*، ۳ (۵)، ۴۹-۵۵.
- وکیلی‌فرد، امیررضا؛ میرزایی حصاریان، محمدباقر و احمدی خلخالی، نادیا. (۱۳۹۸). *فارسی برای اهداف دانشگاهی: تحلیل کتاب فارسی ویژه علوم اجتماعی*. *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، (۴۴)، ۲۱-۴۸.
- Brown, J. D. (2009). *Foreign and Second Language Needs Analysis*. In Long, M. H. and Doughty, C. J. *The handbook of Language Teaching*. Oxford. Wiley – Blackwell. 269- 293.
- Brown, J. D. (1995). *The Elements of Language Curriculum: A systematic approach to program development*. Bosen: Heinle and Heinle.

- Choudhury, R.U. (2014). The Role of Culture In Teaching And Learning of English As a Foreign Language, *International Journal of Multi-Disciplinary Research*, Jazan University, Kingdom of Saudi Arabia. 1-20.
- Hsin, C-L. Language and Culture in Foreign Language Teaching, *Newcastle University*, PP. 1-19.
- Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for specific purposes: a learning-centered approach*. Cambridge: Cambridge university press.
- Jordan, R.R. (1997). *English for Academic Purposes: A Guide and Resource Book for Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krahnke, K. (1987). *Approaches to syllabus design for foreign language learning*. Englewood Cliff, NJ: Prentice Hall Regents.
- Richards, J. C. (2009). *Curriculum Development in Language Teaching*. New York: Cambridge University press.
- Robinson, P. J. (1989). A rich view of lexical competence. *ELT Journal*, 43 (4), 274-282.
- Spack, R. (1988). Initiating ESL Students Into the Academic Discourse Community: How Far Should We Go? *TESOL Quarterly*; 22 (1), 29-5.
- Tas, S. (2010). A Critical Evaluation of new English File Series In Terms of Culture Teaching, *odÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Ara_tırmaları Dergisi*, 169-177.
- Wen, Q. Johnson, RK. (1997). L2 Learner Variables and English Achievement: A Study of Tertiary-Level English Majors in China. *Applied Linguistics*, 18 (1), 27-48.
- Widdowson, HG. (1998). Communication and Community: The Pragmatics of ESP. *English for Specific Purposes*; 1 (17), 3-14.
- Widdowson, HG. (1983). *Learning Purpose and Language Use*. Oxford: Oxford University Press.
- Ziahosseiny, S.M. (1980). The Moderate version of contrastive analysis hypothesis, *Studi Italiani Di Linguistica Teoretica et applicata*, Ix, numero 2, 153-165.